

Kristien Hemmerechts

Taal zonder mij

DE GEUS

© Wit Zand bvba, 1998
Eerder verschenen bij Uitgeverij Atlas, Amsterdam/Antwerpen
Deze editie © De Geus bv, Breda 2012
Omslagontwerp Mijke Wondergem
Omslagillustratie © Lieve Blankaert
ISBN 978 90 445 2547 2
NUR 320

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van De Geus bv, Postbus 1878, 4801 BW Breda, Nederland. Telefoon: 076 522 8151.
Internet: www.degeus.nl.

Wilt u het gratis magazine *Geuzennieuws* met informatie over onze nieuwe uitgaven ontvangen, ga dan naar www.degeus.nl en meld u aan.

Het is niet omdat ik schrijfster ben dat ik over hem moet schrijven. Anderen hebben over hem geschreven, en niet de minsten: Hugo Brems, Rutger Kopland, Piet Piryns, Willem van Toorn, Jeroen Brouwers. En er zijn gedichten voor hem geschreven, gedichten die op zijn begrafenis zijn voorgelezen en in het gedeeltelijk aan hem gewijde nummer van het *Nieuw Wereldtjidschrift* zijn afgedrukt, maar ook gedichten van illustere onbekenden, zondagsdichters of amateurdichters die, geschokt door zijn plotselinge dood, in hun pen zijn gekropen en mij hun schrijfsels hebben opgestuurd. Zo noemden sommigen het in de begeleidende brief: een schrijfsel. Veel ouderwets respect voor de dichter in die brieven. Neiging om dichter met een hoofdletter te schrijven. Hem als een uitverkorene en begenadigde te zien. Hogepriester van het Woord.

Er wordt hem veel eer aangedaan, zeggen mensen tegen me, een uitdrukking waarbij ik monumenten als paddestoelen uit de grond zie rijzen. Grafmonumenten.

In mijn notitieschrift schrijf ik de woorden: door het leven de mond gesnoerd. Wat een schromelijke

overdrijving is. Ik ben geen zwijgende weduwe, ik heb over Herman een lang interview gegeven en heb een permanente uitlaat in de column die ik om de twee weken voor de krant *De Morgen* schrijf. Desondanks voel ik me teruggefloten. Jij daar met je grote mond, met je meningen over dit en dat, wat heb je nu nog te vertellen? En uiteraard verstomt het praten van anderen mij. Hun woorden over de dichter, de mens, de vriend, de collega, de buurman, de essayist werken hoe dan ook vervreemdend. Hun Herman is de mijne niet, maar het is een Herman die net zo goed heeft bestaan en die ik moet laten bestaan, ook wil laten bestaan. Ik wil niet de weduwe zijn die op zijn nalatenschap zit als een kip op haar eieren. Ik heb Herman slechts negen jaar en drie maanden gekend. Een goed zesde van zijn leven. We zijn iets meer dan vijf jaar getrouwd geweest. Een papieren of kartonnen bruiloft, ik weet het niet precies. Papieren lijkt mij het toepasselijkst.

Trouwens, wat zou ik kunnen ondernemen? Zelfs tegen de hommageavond die ergens in West-Vlaanderen werd aangekondigd met het wervende zinnetje 'de voordrachtskunstenaar X brengt Herman de Coninck tot leven' kon ik geen verzet aantekenen. Of ik die avond wilde bijwonen? Nou en of, dacht ik, ik wil op de eerste rij zitten wanneer Herman tot leven wordt gewekt. Uiteindelijk ben ik toch maar niet gegaan, en ik heb ook geen cynisch briefje geschreven.

Ook de Louis Paul Boon-lezing was een uitlaat.

Lang voor Herman onverwachts stierf, was me gevraagd of ik die in oktober 1998 wilde uitspreken. Ik had vrij impulsief toegezegd zonder dat me een specifiek onderwerp voor ogen stond, denkende: we zien wel. Ik weet in alle eerlijkheid niet waarover ik zou hebben gesproken indien Herman niet was gestorven. Meer nog, ik weet niet of ik überhaupt over Herman zou hebben geschreven, indien ik geen onderwerp voor de Louis Paul Boon-lezing nodig had gehad. De zin zegt wat hij zegt: dat Herman het onderwerp is van deze tekst, mijn onderwerp. Dat indien hij niet was gestorven, ik een ander onderwerp had moeten bedenken. Wie dit negatief wil zien, kan het formuleren als: ze heeft zich Herman als onderwerp toegeëigend. Of nog grover: het kwam haar goed uit dat Herman is gestorven, anders had ze geen onderwerp voor haar lezing gehad. Ongetwijfeld zijn er mensen die dit denken. Er is niets wat mensen niet denken. Wat me herinnert aan de gruwelijkste opmerking die iemand ooit over de dood van mijn kinderen heeft gemaakt: dat ik er een onderwerp aan heb overgehouden. Uiteindelijk hield ik de Louis Paul Boon-lezing over een ander thema om redenen die hier niet ter zake doen, maar de kiem was gelegd.

Uiteraard zal ik aan dit boek geld verdienen, misschien zelfs vrij veel geld, en kan men zeggen: ze buit zijn dood commercieel uit, ze maakt haar verdriet te gelde. Het is de kritiek die Connie Palmén heeft ge-

kregen naar aanleiding van *I.M.*, een boek dat mij er aanvankelijk van weerhield om over Herman te schrijven. Het weduwenboek was al geschreven, waarom zou ik het overdoen? In een vroege versie luidde de tweede zin van dit boek: 'Ik ben Connie Palmen niet.' Natuurlijk ben ik dat niet. Toch zat haar verdriet me op een vreemde manier in de weg. Een krant stelde voor een dubbelinterview van ons af te nemen, en ik dacht: de twee weduwen tegen elkaar op. Ik nam me voor om *I.M.* pas te lezen nadat ik mijn in memoriam had voltooid. Ironisch genoeg was Connie Palmen erbij toen Herman stierf. Zij heeft hem op die stoep van Portugese steentjes zien liggen, heeft me omstandig verteld wat er die dagen precies is gebeurd.

Misschien moet ik de opbrengst van dit boek afstaan aan een centrum voor palliatieve zorg. Of aan hart- en bloedvatenresearch. Of aan een grote doofnu-meteen-alle-sigaretten-campagne. Kom op tegen roken. Geld weggeven als zuiveringsritueel. Wat ik ook doe, zwijgen is veiliger dan spreken, zeker in deze babbelzieke tijd waarin we om de oren worden geslagen met bekentenissen en ontboezemingen en we van de weeromstuit naar stilte, privacy en discretie snakken. Maar ik heb van spreken mijn beroep gemaakt, althans, van spreken op papier.

Schrijvers en hun onderwerp. Alle modernistische en postmodernistische theorieën ten spijt hebben we een onderwerp nodig. Iets om over te schrijven. Lastig

als je in een beschermd milieu bent geboren en opgegroeid. Als je geen oorlog hebt meegemaakt, niet bent misbruikt of gefolterd, niet in de kampen hebt gezeten. Lastig als je alleen je navel hebt om over te schrijven. De muren van je ivoren toren. Maar dan spat die open en heb je een onderwerp. Volgt de vraag of je er recht op hebt. Of je recht van spreken hebt. Van spreken en schrijven. En of je je onderwerp niet de vernieling in schrijft.

Zwijgen is krachtiger dan spreken. Kan krachtiger zijn dan spreken. 'Na zijn dood heeft ze geen letter meer op papier gezet, geen woord meer gesproken met een microfoon in de buurt.' Die zin zou respect afdwingen, welsprekender zijn over mijn verdriet dan een trilogie. Een weduwe zwijgt. Hult zich in zwarte sluiers, buigt het hoofd, schuifelt door de straten, glipt een kerk binnen waar ze een kaars voor haar echtgenoot aansteekt. Die gebaren zijn de juiste, de authentieke. In de krant een foto van de weduwe van dr. Spock die op zijn lijkwagen danst. Dwaas mens, denk ik, al begrijp ik het gebaar op een abstract niveau: vreugde omdat ze hem heeft mogen kennen, vreugde om een rijk gevuld leven. Ik slinger tussen de behoefte om te spreken en het verlangen om te zwijgen, om door stilte mijn herinnering aan hem, mijn Herman, intact te laten. Mijn verdriet zit in mijn borst. Mijn borst is er de grafkamer van. Wij weten nu, of denken te weten, dat het belangrijk is om te praten, dat je zelfs allerlei lichamelijke aan-

doeningen kunt krijgen als je niet praat, 'het opkropt'. De krop in je keel die de doorgang tussen borst- en mondholte blokkeert. Maar dikwijls is het beter om te zwijgen, voel je je leeg en besmeurd als je je verdriet te grabbel hebt gegooid voor een onaandachtig publiek. En elk publiek dat niet de intensiteit van jouw verdriet deelt, is per definitie een onaandachtig publiek. Praat dus niet met al wie niet kan weten waarover je praat. Praat niet met mensen die om volstrekt begrijpelijke redenen met andere dingen bezig zijn. Over Herman praat ik het liefst met zijn dochter. Over mijn kinderen praat ik het liefst met hun vader. Dan lopen onze woorden vrij en soepel tussen mijn borst- en mondholtes en hun borst- en mondholtes. Geen krop, geen scherm, geen wanklank. Zo'n gesprek heet: bevrijdend. Doet deugd. Behoedt je voor kanker.

Praten met een therapeut is ondraaglijk. Er wordt je drie kwartier toegemeten. Het horloge ligt tussen jullie in. Na afloop moet er worden betaald. Soms krijg je een briefje voor het ziekenfonds. Uitwisseling van papiertjes. Dan is praten met interviewers draaglijker. Hun aandacht is opportunistisch maar ook onvoorwaardelijk. Dan is praten voor een publiek dat betaald heeft om jou te horen, draaglijker. Ook zij luisteren geconcentreerd. Dan is schrijven draaglijker, want elk woord kan worden gewikt en gewogen, elke zin twintig keer herschreven in de stilte van je werkkamer vooraleer de woorden worden prijsgegeven, losgelaten in

het geruis, het gebabbel, het gekwebbel en gekwetter. Woorden kunnen een ervaring in haar intensiteit laten bestaan. Een ervaring kan er zelfs intensiteit aan ontleenen. Maar evengoed kunnen woorden een ervaring banaliseren, dunner maken, zoals een weinig wijn in water oplost en uiteindelijk verdwijnt. Dan ben je alles kwijt. Heb je het weggegooid.

Kies woorden zorgvuldig, gebruik ze met mate. En na overleg.

De eerste notitie die ik voor de Louis Paul Boon-lezing maakte, is gedateerd 17 januari 1998. Er staat: ‘Vanacht wakker geschrokken. Gedacht: ik moet organisatoren bellen, hun zeggen: nodig iemand anders uit, ik kan die lezing niet geven. Nu Herman dood is, heb ik niets meer te zeggen. Vroeger misschien ook niet.’ Dit is, zoals voor iedere schrijver, een constante, acute, knagende angst. De paranoïde zekerheid dat je vroeg of laat ontmaskerd zult worden. Dat de keizer naakt zal blijken te zijn. Ik zeg: voor iedere schrijver, maar betwijfel of het voor Herman gold. In het diepst van zijn hart wist hij dat hij goed was, en hij vertrouwde blindelings op zijn smaak. Ik voel dat aan mijn water, was zijn vaste antwoord als je zijn oordeel in twijfel trok. Hoe schuchter Herman ook bij velen overkwam, hij was allesbehalve een schuchtere dichter, criticus of redacteur. Als schrijver had hij lef en durf. ‘Wij waren jong’, klinkt het bijna baldadig in een van zijn vroegste gedichten:

wij sprongen
te paard op de taal en reden
heersend de velden door,
slingerend lasso's van woorden
naar alles wat we wilden veroveren.

De Lenige Liefde, p. 19

En:

ik wil de taal dynamiteren tot een
gebeurtenis waar veel mensen
komen naar kijken.

De Lenige Liefde, p. 71

En:

ik hou van dit land.
als ik ooit uitwijk, neem ik het mee.
ik zal zijn naam noemen
en het zal me volgen.

De Lenige Liefde, p. 9